

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки“

м. К и ї в
16 липня 2019 року
№ 9-р/2019

Справа № 1-24/2018(1919/17)

Велика палата Конституційного Суду України у складі суддів:

Шаптали Наталі Костянтинівни – головуючої,
Головатого Сергія Петровича,
Городовенка Віктора Валентиновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Завгородньої Ірини Миколаївни,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колісника Віктора Павловича – доповідача,
Кривенка Віктора Васильовича,
Лемака Василя Васильовича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Первомайського Олега Олексійовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,

розглянула на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про засудження комуністичного та

націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки“ від 9 квітня 2015 року № 317–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2015 р., № 26, ст. 219) зі змінами.

Заслухавши суддю-доповідача Колісника В.П. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. До Конституційного Суду України звернулися 46 народних депутатів України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки“ від 9 квітня 2015 року № 317–VIII зі змінами (далі – Закон).

У конституційному поданні зазначено, що положення Закону не відповідають статтям 8, 9, 15, 21, 23, 24, 34, 36, 37, 38, 55, 58, 62, 71 Конституції України та порушують приписи Конституції України щодо: заборони цензури (частина третя статті 15); гарантування кожного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (частина перша статті 34); права кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (частина друга статті 34).

Автори клопотання стверджують, що Закон „не відповідає статті 8 Основного Закону України, оскільки порушує конституційний принцип правової визначеності“.

У Законі засуджено комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими, заборонено пропаганду цих режимів та їхньої символіки. Пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів визначено у Законі як „публічне заперечення, зокрема через засоби масової інформації, злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років в Україні, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, поширення інформації, спрямованої на виправдання злочинного характеру комуністичного,

націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, діяльності радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, виготовлення та/або поширення, а також публічне використання продукції, що містить символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів“ (пункт 2 статті 1).

2. Вирішуючи порушене в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України враховує, насамперед, закріплені в Конституції України принципи верховенства права (частина перша статті 8) та свободи політичної діяльності (частина четверта статті 15), засади політичної та ідеологічної багатоманітності, на яких ґрунтується суспільне життя в Україні (частина перша статті 15).

Конституційний Суд України наголошує, що право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань не є абсолютним, а його здійснення може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам та в інших випадках, передбачених частиною третьою статті 34 Конституції України.

3. Конституційний Суд України виходить з того, що Закон ухвалено „з метою недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України“ (абзац сьомий преамбули Закону).

З'ясовуючи легітимність мети Закону, Конституційний Суд України вважає за потрібне наголосити на головних рисах ідеологічної основи комуністичного тоталітарного режиму (далі – комуністичний режим) і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму (далі – нацистський режим) та звернути увагу на основні результати їх державної

політики як закономірні підсумки втілення відповідних ідеологічних постулатів у цілеспрямовану державну репресивну практику.

Основу комуністичного режиму в СРСР становила ідеологія марксизму, що з часом трансформувалася в ідеологію ленінізму і сталінізму. Головною ідеєю цього режиму стала теза про побудову так званого комуністичного суспільства через здійснення світової соціалістичної революції та створення світової соціалістичної республіки. Визначальними чинниками встановлення комуністичного режиму на українських землях були ліквідація цим режимом української незалежної держави та поетапна їх окупація збройними силами цього режиму.

Після захоплення державної влади комуністичний режим запровадив однопартійну політичну систему та політичну цензуру, ліквідував усі опозиційні партії і унеможливив існування демократичних інститутів, позбавивши громадян демократичних за змістом прав і свобод.

Головними складовими ідеології комуністичного режиму були ідеї „диктатури пролетаріату“, „світової революції“, „революційного терору“, ліквідації „експлуататорських“ класів і „ворогів народу“. Численні офіційні документи, видані впродовж панування комуністичного режиму, містили прямі вказівки щодо організації масових репресій з використанням радянських каральних органів. З початку 1920-х до середини 1950-х років на українських землях, що перебували під комуністичним режимом, здійснювалася всеосяжна державна репресивна політика. Судові та позасудові розправи супроводжувалися фальсифікаціями звинувачень, катуваннями, масовими порушеннями принципів судочинства і процесуальних норм, позбавленням права на захист на всіх стадіях кримінального провадження, створенням нестерпних умов утримання репресованих осіб. Мільйони невинних людей перебували у слідчих ізоляторах, таборах, тюрмах і місцях заслання в нелюдських умовах, що призводило до втрати здоров'я та передчасної смерті багатьох з них.

Комуністичний режим, так само як і нацистський режим, завдав непоправної шкоди правам людини, оскільки не дотримував міжнародних зобов'язань, порушував ухвалені ним конституції та закони. Як наслідок, кілька поколінь українців жили в атмосфері всеохоплюючого страху за відсутності

свободи, перебували в умовах свавільного обмеження громадянських, політичних та інших прав і свобод.

Нацистський режим спирався на ідеологію нацизму, головними ідеями якого, з-поміж іншого, були мілітаризм, „світове панування арійської нації“ та боротьба з „ворожими“ націями. Сутність нацистської ідеології набула відображення, насамперед, у постулатах про тотальну державу, расову боротьбу, „вищість німецької раси“ та жорстку ієрархічну побудову державного механізму, згідно з якою громадяни були зобов'язані беззаперечно підкорятися незмінному лідерові, який мав необмежену державну і партійну владу. Єдина на той час партія в нацистській державі – Націонал-соціалістична німецька робітничка партія – здійснювала із залученням каральних органів тотальний контроль за громадянами, позбавивши їх свободи та можливості вільного розвитку своєї особистості. В основу цієї тоталітарної системи було покладено не ідею права, а вказівки незмінного керівника нацистської держави і нацистської партії в одній особі. Каральні органи нацистського режиму переслідували будь-які прояви нелояльності до існуючої тоталітарної системи, масово застосовували репресії.

Комуністичний режим та нацистський режим експлуатували привабливі для народу гасла, засновані на соціальних утопіях, однак їх практична реалізація призвела до численних порушень прав людини, насильницької ліквідації демократичних інститутів, цілеспрямованого й організованого знищення людей. Ці режими поєднували різні державно-владні ланки в єдиний, жорстко централізований державний механізм, що здійснював тотальний контроль над суспільством та підтримував атмосферу страху й загальної підозрілості, а будь-який вияв сумніву щодо постулатів офіційної ідеології тягнув за собою переслідування та репресії.

4. Одним із найбільш жахливих злочинів ХХ століття стала повільна голодна смерть мільйонів людей внаслідок організованого комуністичним режимом штучного голоду, насамперед Голодомору 1932–1933 років в Україні, коли у селян було вилучено всі продукти харчування та запроваджено жорсткі обмеження щодо пересування мешканців сіл, що унеможливило їх порятунок в інших регіонах СРСР або за його межами. Комуністичний режим умисно

приховав від світу масову загибель селян від голоду, однак при цьому експортував зерно до інших держав.

У Резолюції Європейського Парламенту щодо Голодомору – штучного голоду в Україні 1932–1933 років від 23 жовтня 2008 року зазначено, що „Голодомор 1932–1933 рр., який спричинив загибель мільйонів українців, був цинічно та жорстоко спланований сталінським режимом з метою насильницького запровадження Радянським Союзом політики колективізації сільського господарства проти волі сільського населення України“.

5. Антигуманна, людиноненависницька й агресивна сутність комуністичного режиму та нацистського режиму виявилася також у розв’язуванні ними агресивних воєн та методах і способах їх ведення.

Комуністичний режим у СРСР неодноразово ініціював збройні вторгнення до незалежних держав, порушуючи міжнародні зобов’язання. Асамблея Ліги Націй у Резолюції від 14 грудня 1939 року зазначила, що своїм нападом на Фінляндську Республіку СРСР порушив статтю 12 Статуту Ліги Націй та Паризький пакт. Через розв’язування війни проти Фінляндської Республіки СРСР було виключено з Ліги Націй.

Комуністичний режим активно співпрацював з початку 1920-х років з Веймарською Республікою, а з серпня 1939 року – і з нацистським режимом, надав їм істотну допомогу у милітаризації, сприяючи нівелюванню обмежень, покладених на них Версальським мирним договором 1919 року, та подоланню економічної блокади нацистської держави, запровадженої у вересні 1939 року через військове вторгнення до Польської Республіки. Юридичну основу співробітництва між комуністичним режимом і нацистським режимом становили, насамперед, Німецько-радянська торговельна угода від 19 серпня 1939 року, Німецько-радянський пакт про ненапад від 23 серпня 1939 року, Німецько-радянський договір про дружбу і кордон від 28 вересня 1939 року, німецько-радянські господарські угоди від 11 лютого 1940 року та від 10 січня 1941 року.

Завдяки німецько-радянському співробітництву відбулося суттєве нарощування військового потенціалу нацистської держави. Економічна, дипломатична, військова та інші форми співробітництва між комуністичним режимом та нацистським режимом у 1939–1941 роках посилили могутність

останнього, що призвело до збільшення масштабів вчинення злочинів, які згодом були доведені Міжнародним військовим трибуналом у Нюрнберзі. Однак на Нюрнберзькому процесі не було дано юридичної оцінки ролі комуністичного режиму у зміцненні нацистського режиму, у потуранні агресору та у розв'язуванні Другої світової війни. Хоча здебільшого завдяки німецько-радянському співробітництву та використанню ресурсів, отриманих за допомогою СРСР, нацистський тоталітаризм було поширено на значні території Європи, Африки та на акваторію Світового океану шляхом ведення агресивної війни, суттєво збільшено період панування тоталітаризму, запровадженого нацистським режимом, примножено кількість злочинів цього режиму та чисельність його жертв. Окупація європейських держав під час Другої світової війни в результаті агресії нацистського режиму відбувалася саме у період інтенсивного німецько-радянського співробітництва.

Комуністичний режим виявив нездатність до організації оборони, через що уся територія України у 1941–1944 роках опинилася під нацистським окупаційним режимом, який запровадив повсюдно в Україні, так само як і комуністичний режим, жорсткі обмеження та репресивні заходи, зокрема комендантську годину, облави, масові позасудові страти (у тому числі спалення сотень українських сіл разом із жителями), групові розстріли заручників, катування тощо. Нацистська окупаційна адміністрація насильно відправляла людей на примусові роботи за межі України, прирекла мільйони людей до напівголодного та голодного існування.

Однією з головних причин найбільших людських втрат у СРСР, зокрема в Україні, у період Другої світової війни було те, що нацистський режим і комуністичний режим мали однакову антигуманну сутність.

6. Протягом усього періоду свого існування комуністичний режим здійснював тотальний контроль над суспільством, політично вмотивовані переслідування, перш за все тих, хто критикував існуючий режим або не виявляв до нього лояльності. Таких осіб притягали до кримінальної відповідальності за надуманими підставами, примусово утримували в психіатричних лікувальних закладах, позбавляли радянського громадянства та висилали за межі держави, а також забороняли їм займатися певною діяльністю та застосовували до них інші безпідставні обмеження.

Комуністичний режим нещадно експлуатував людину, ставився до неї як до засобу досягнення своїх цілей, запровадив вкрай неефективну економічну систему та знищив значну частину природних ресурсів.

7. Комуністичний режим і нацистський режим призвели до позбавлення життя мільйонів безвинних людей, руйнування соціальної структури суспільства та суспільної моралі, розпалювання соціальної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті.

Стосовно воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених нацистським режимом, Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі у вироку від 1 жовтня 1946 року зазначив, що воєнні злочини вчинялися в такому широкому масштабі, якого не знала історія воєн; вони здійснювалися в усіх країнах, окупованих нацистським режимом, у відкритих морях та супроводжувалися жорстокістю й терором у масштабах, котрі важко уявити (Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal. Nuremberg. 14 November 1945 – 1 October 1946. Volume I. Nuremberg, 1949. P. 226–227). Щодо характеру злочинів, вчинених нацистським режимом, Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі констатував: „Політика терору, поза всяким сумнівом, проводилася в широких масштабах і в багатьох випадках вона була організованою та систематичною“ (Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal. Nuremberg. 14 November 1945 – 1 October 1946. Volume I. Nuremberg, 1949. P. 254).

Однак якщо головних нацистських воєнних злочинців було засуджено та покарано Міжнародним військовим трибуналом у Нюрнберзі у 1946 році, а вину багатьох інших нацистських злочинців доведено судами різних держав упродовж наступних десятиліть, то масові репресії в СРСР не отримали всебічної юридичної оцінки, а їх масштаб достеменно не з'ясовано дотепер. Системний та масовий характер репресій в СРСР підтверджено здійсненням реабілітації лише кількох сотень тисяч з десятків мільйонів репресованих осіб. Однак не всіх жертв репресій було реабілітовано, і саме тому 17 квітня 1991 року Верховна Рада Української РСР ухвалила Закон „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“ № 962–ХІІ, у якому засудила репресії й відмежувалася „від терористичних методів керівництва суспільством“.

8. За своєю злочинною сутністю комуністичний режим і нацистський режим були однаковими, а методи здійснення ними державної репресивної політики – тотожними. Названі режими категорично заперечували можливість існування української незалежної держави, переслідували її прихильників та перешкоджали українському національному відродженню.

Після жовтневого перевороту 1917 року комуністичний режим продовжив політику Російської імперії, спрямовану на перешкоджання українському національно-визвольному руху, насамперед шляхом жорстокого придушення збройними засобами будь-яких спроб, пов'язаних зі створенням української незалежної держави. Упродовж усіх років панування на українських землях комуністичний режим переслідував прихильників української незалежності та національного відродження за допомогою каральних військових операцій, масштабних репресій, зокрема шляхом масового вислання людей з метою експлуатації на важких примусових роботах у нелюдських умовах.

Нацистська окупаційна влада так само вороже ставилася до поновлення української держави. Організації, метою яких було відновлення української держави, незважаючи на наполягання окупантів, категорично відмовилися виявляти лояльність до нацистського окупаційного режиму, анулювати проголошений 30 червня 1941 року Акт відновлення Української держави та очолили збройний спротив цьому режиму. Показово, що в матеріалах Нюрнберзького процесу наводиться офіційний наказ від 25 листопада 1941 року, звернений до спеціальних груп реагування – айнзацкоманд С/5 (спеціальних команд поліції безпеки та СД), згідно з яким на ці спеціальні команди в містах Києві, Дніпропетровську, Миколаєві, Рівному, Житомирі та Вінниці покладался обов'язок негайно затримувати прихильників українського національно-визвольного руху, котрі, на переконання укладачів цього документа, готували антинацистське повстання на окупованій території України з метою створення української незалежної держави, а також ретельно допитувати їх та обов'язково страчувати як мародерів (Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal. Nuremberg. 14 November 1945 – 1 October 1946. Volume XXXIX. Nuremberg, 1949. P. 269–270).

9. Конституційний Суд України раніше вже давав оцінку діяльності Комуністичної партії Радянського Союзу, яка упродовж багатьох десятиліть була стрижнем комуністичного режиму. У Рішенні від 27 грудня 2001 року № 20-рп/2001 Конституційний Суд України дійшов висновку, що „КПРС і Компартія України у складі КПРС не були політичними партіями і громадськими організаціями у сенсі статей 15, 36, 37 чинної Конституції України“ (абзац сьомий пункту 8 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України виходить із того, що комуністичний режим заперечував та обмежував права людини, унеможливив демократичну організацію державної влади. Узурпація державної влади комуністичним режимом здійснювалася перш за все шляхом ліквідації свободи політичної діяльності, усунення політичних опонентів та унеможливлення політичної конкуренції, заборони діяльності всіх політичних партій, окрім однієї партії – комуністичної, яка фактично перетворилася на провідну інституцію, що визначала пріоритети державної політики, нехтуючи при цьому демократичними принципами організації державної влади, конституційними нормами та правами людини.

В Україні й після здобуття нею незалежності упродовж певного періоду діяли політичні партії, в установчих та програмних документах яких комуністичний режим оцінювався лише позитивно, а його злочини не визнавалися, хоча мільйони безвинних людей стали жертвами цього режиму.

Конституційний Суд України наголошує, що політична партія, в установчих, програмних та інших офіційних документах якої міститься заперечення засад конституційного ладу України, права Українського народу на власну незалежну державу, заклики до ліквідації української незалежної держави, порушення її територіальної цілісності або ж до іншої мети, що не відповідає демократичній сутності змісту Конституції України, не може бути легітимною, а для її легалізації в Україні немає юридичного підґрунтя.

10. Конституційний Суд України акцентує увагу на тому, що червону зірку, зображені навхрест серп і молот та інші символи комуністичного режиму кілька десятиліть поспіль широко використовували антиукраїнські сили для поширення атмосфери страху, ненависті та агресії, для заперечення права Українського народу на власну незалежну державу, у тому числі й після

здобуття Україною незалежності, для антиукраїнської пропаганди в багатьох регіонах України, особливо в період Помаранчевої революції та Революції Гідності й, зокрема, взимку та навесні 2014 року. Символи комуністичного режиму активно застосовувалися у 2014 році для штучної дестабілізації обстановки в Україні, для виправдання анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також збройної агресії та тимчасової окупації Російською Федерацією частини Донецької та Луганської областей, у межах яких незаконні збройні формування, що їх створила, підтримує та фінансує Російська Федерація, захопили органи державної влади та органи місцевого самоврядування, створили окупаційну адміністрацію, позбавивши населення права на демократичне врядування, унеможливили дію Конституції України та законодавства України в цих районах, запровадили квазісудові та позасудові розправи, утримують заручників та застосовують до них катування й нелюдське поводження.

Такі незаконні збройні формування використовують символи комуністичного режиму для протиставлення українським державним символам та ідеї української державності, для дискредитації ідеї демократії, становлять реальну загрозу правам людини, державному суверенітетові України та її територіальній цілісності. Тому заборона використання цієї символіки та пропаганди тоталітарних режимів має легітимну мету, що полягає в унеможливленні повернення до недемократичного функціонування публічної влади, запобіганні порушенням основоположних прав людини.

11. Для стабільності демократичного конституційного ладу держава може здійснювати конкретні заходи з метою його захисту. Європейський суд з прав людини наголосив на прийнятності концепції „демократії, здатної захистити себе“ (§ 51, § 59 рішення у справі „Фогт проти Німеччини“ (Vogt v. Germany) від 26 вересня 1995 року) та зазначив, що плюралізм і демократія ґрунтуються на компромісі, що вимагає певних поступок з боку осіб, які мають у деяких випадках сприймати обмеження певних наявних у них свобод для того, щоб забезпечити більшу стабільність країни в цілому (§ 99 рішення у справі „Партія добробуту та інші проти Туреччини“ (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey) від 13 лютого 2003 року). Потрібна певна рівновага між вимогами захисту демократичного суспільства і вимогами охорони прав особи

(§ 32 рішення Європейського суду з прав людини у справі „Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини“ (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey) від 30 січня 1998 року). Саме тому кожного разу, коли держава вважає за потрібне посилатися на принцип „демократії, здатної захистити себе“, щоб виправдати втручання в права особи, вона має зважено оцінювати межі й наслідки передбачених заходів задля дотримання зазначеної рівноваги.

Отже, з огляду на історію становлення української незалежної держави, історичний контекст та загрози, що постали перед нею у зв'язку з тимчасовою окупацією частини її території, Україна має право обстоювати конституційні принципи, у тому числі й шляхом заборони пропаганди тоталітарних режимів та використання їхньої символіки.

12. На антигуманній та злочинній сутності нацистського режиму та комуністичного режиму наголошено в численних міжнародних документах, у тому числі в резолюціях та деклараціях. Так, у пункті 4 Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи „Заходи щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем“ від 27 червня 1996 року № 1096 (1996) зазначено, що „держава, заснована на принципі верховенства права, також може захищати себе від відродження комуністичної тоталітарної загрози“. У Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи „Боротьба з відродженням нацистської ідеології“ від 12 квітня 2006 року № 1495 (2006) наголошується на потребі негайно активізувати скоординовані дії з метою протистояння спробам відродити нацистську ідеологію (пункт 14).

Парламентська Асамблея Ради Європи в Резолюції „Необхідність міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів“ від 25 січня 2006 року № 1481 (2006) закликала комуністичні та посткомуністичні партії в державах-членах Ради Європи дати нову оцінку історії комунізму та своєму власному минулому, відмежуватися від злочинів тоталітарних комуністичних режимів та однозначно їх засудити (пункт 13).

13. Оцінка діяльності комуністичного режиму та нацистського режиму має здійснюватися з урахуванням системного характеру протиправних діянь,

вчинених за їхнього панування, з огляду на сутність та масштаби політики державного терору, основу якої становило заперечення цінності людського життя та людської гідності.

Державна та партійна символіка обох тоталітарних режимів була їхнім невід'ємним та обов'язковим атрибутом, засобом вияву лояльності громадян, супроводжувала здійснення політики державного терору. Зокрема, зображення на гербі СРСР серпа і молота на тлі земної кулі стало символічним втіленням прагнення комуністичного режиму до світового панування шляхом здійснення так званої „світової соціалістичної революції“. Таке спрямування зовнішньополітичної діяльності СРСР підтверджують перші радянські конституції, офіційні документи, видані упродовж панування комуністичного режиму, державна політика щодо підтримки так званих „національно-визвольних рухів“ і країн „соціалістичної орієнтації“.

Символіка нацистського режиму та комуністичного режиму дотепер здійснює, окрім інших, мобілізаційну та пропагандистську функції. Вона спрямована на ідеалізацію і звеличування зазначених режимів, виправдання їхньої людиноненависницької, антидемократичної державної політики й тоталітарної практики, а також заперечення права Українського народу на власну незалежну державу. Засудження комуністичного режиму та нацистського режиму, заборона пропаганди їхньої символіки та цих режимів є прийнятними й обґрунтованими, а мета Закону є легітимною. Реалізація державної політики, пов'язаної із забороною пропаганди тоталітарних режимів та використання їхньої символіки, демонтаж пам'ятників та інших об'єктів чи їх елементів або елементів споруд мають здійснюватися з дотриманням права на повагу до людської гідності та інших прав людини.

Пропаганда комуністичного режиму, який зухвало й цинічно заперечував цінність людського життя та людської гідності, становить реальну загрозу для сучасної незалежної української державності. Виправдання комуністичного режиму та замовчування його злочинів створюють сприятливий ґрунт для мобілізації та об'єднання антиукраїнських сил, які прагнуть зруйнувати демократичний конституційний лад в Україні.

Отже, засудження Законом нацистського режиму та комуністичного режиму і встановлення заборони на використання їхньої символіки обумовлені

легітимною метою – не допустити повернення до тоталітарного минулого. Така заборона покликана унеможливити будь-які спекуляції з використанням історичного минулого, пов'язаного з тоталітарними режимами, не допустити звеличування цих режимів, виправдання їх злочинів. Символіка, що безпосередньо пов'язана з тиранією державних інституцій та їх сваволею, загалом асоціюється з негативними та деструктивними політичними ідеями, реалізація яких упродовж 1917–1991 років виштовхнула українське суспільство на узбіччя цивілізаційних процесів, позбавила Український народ його права на власну державу, зруйнувала традиційні моральні та культурні ідеали, призвела до масових порушень основоположних прав людини, багатомільйонних людських жертв та значних втрат матеріальних ресурсів.

14. Європейський суд з прав людини наголошував, що вільні вибори та свобода вираження поглядів, зокрема свобода політичних дебатів, становлять фундамент будь-якої демократичної системи, є взаємопов'язаними та такими, що посилюють одна одну (§ 42 рішення у справі „Боуман проти Сполученого Королівства“ (Bowman v. The United Kingdom) від 19 лютого 1998 року).

Водночас якщо свобода вираження думки виявляється під час політичного виступу, обмеження можуть бути обґрунтовані лише наявністю чіткої, гострої та виняткової суспільної потреби; слід дотримуватися особливої обережності при застосуванні обмежень, зокрема у випадках, коли використовується символіка, що має багато значень; у таких випадках існує ризик того, що повна заборона цієї символіки також призведе до обмеження її використання в контексті, у якому жодне обмеження не може бути виправдане (§ 51 рішення Європейського суду з прав людини у справі „Вайнай проти Угорщини“ (Vajnai v. Hungary) від 8 липня 2008 року). Конституційний Суд України звертає увагу на те, що у названому рішенні йдеться про ситуацію, коли заявник скористався комуністичною символікою під час проведення законної мирної демонстрації без наміру виявити зневагу до принципу верховенства права (§ 53).

Однак з огляду на тимчасову окупацію Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також частини Донецької та Луганської областей ситуація, що склалася в Україні упродовж останніх

років, істотно відрізняється від ситуації, що була в Угорщині на час ухвалення Європейським судом з прав людини рішення у справі „Вайнай проти Угорщини“ (Vajnai v. Hungary) від 8 липня 2008 року, адже червону зірку та інші символи комуністичного режиму широко використовують на тимчасово окупованих територіях України збройні формування Російської Федерації, незаконні збройні формування, створені, підтримувані та фінансовані Російською Федерацією, а також самопроголошені органи, підконтрольні Російській Федерації, які узурпували владні функції на цих територіях і саме тому є реальною загрозою державному суверенітету України, її територіальній цілісності та демократичному конституційному ладові. Тому передбачена Законом заборона на використання символіки тоталітарних режимів переслідує легітимну мету й спрямована, зокрема, на запобігання зовнішній агресії та подальшій окупації української території, забезпечення захисту прав людини.

15. З'ясувавши легітимність мети ухвалення Закону та здійснивши його всебічний аналіз, Конституційний Суд України дійшов висновку, що пропаганда комуністичного режиму та нацистського режиму, публічне використання їхніх символів є намаганням виправдати тоталітаризм та запереченням конституційних принципів і демократичних цінностей, захист яких є обов'язком усіх органів державної влади, а Закон є конституційним.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151², 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 35, 65, 66, 74, 84, 88, 89, 92, 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“ Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), Закон України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та

заборону пропаганди їхньої символіки“ від 9 квітня 2015 року № 317–VIII зі змінами.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ